

1

Folkviljans förverkligare

Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson & Jakob Ahlbom

Sverige är en parlamentarisk demokrati. All offentlig makt utgår från folket. I samband med regelbundet återkommande val delegerar de många medborgarna sin makt till betydligt färre medborgare som ska agera som deras representanter. Därför är det inte underligt att folkets främsta företrädare – ledamöterna av Sveriges riksdag – tilldrar sig ett särskilt forskningsintresse. Riksdagsledamöterna är kanske de viktigaste aktörerna i en parlamentarisk delegeringskedja. De har en nyckelroll för att den representativa demokratin ska lyckas omsätta väljarnas önskemål till förd politik. Hur ledamöterna kampanjar inför väljarna, hur de gör karriär inom sina partier, hur de ser på sin roll som förtroendevalda, hur de uppfattar väljarnas vilja, hur de väljer att agera i kammare och utskott, i sitt parti och i den egna valkretsen, framstår som självklara frågeställningar för alla som vill analysera politisk förändring eller utvärdera hur väl demokratin fungerar.

Ändå har det inte alltid varit självklart att bedriva forskning om dessa tilltänkta förverkligare av folkviljan. Att systematiskt genomföra frågeundersökningar riktade till parlamentsledamöter är en relativt sentida idé. I de flesta länder och för många tidsperioder lyser sådana enkätstudier helt med sin frånvaro i den internationella forskningen. I sammanhanget är Valforskningsprogrammets femtio år långa serie av svenska riksdagsundersökningar unik. Den första riksdagsundersökningen genomfördes redan 1969 (Holmberg, 1974). Sedan dess har tio ytterligare undersökningar genomförts. Det är därmed världens längsta undersökningsserie för studiet av folkvalda parlamentariker. För forskningen är studierna en guldgruva som genererat en stor mängd böcker, bokkapitel, artiklar, uppsatser och offentliga utredningar. Efter varje undersökningstillfälle har det blivit något av en tradition att samla resultat och analyser i bokform på svenska (se t ex Brothén & Holmberg, 2010; Esaiasson & Holmberg, 1996; Holmberg, 1974; Holmberg & Esaiasson, 1988; Karlsson & Gilljam, 2014; Karlsson, 2018).

Antologin *Folkviljans förverkligare* är den senaste i raden av publikationer som bygger på de svenska riksdagsundersökningarna. Ett dussintal forskare deltar med nyskrivna originalanalyser av de svenska riksdagsundersökningarna, med särskilt fokus på den senaste riksdagsundersökningen av de ledamöter som valdes till riksdagen vid valet 2018.

Boken följer upp utvecklingen av flera klassiska frågeställningar om deskriptiv och substantiell representation, det vill säga i vad mån riksdagsledamöternas demografiska sammansättning återspeglar medborgarnas socioekonomiska bakgrund, respektive i vilken utsträckning riksdagsledamöternas åsikter i politiska sakfrågor är en reflektion av opinionerna bland medborgarna. Kapitelindelningen i boken följer huvudsakligen denna indelning. I *Folkviljans förverkligare* har kapitlen 2-4 störst bäring på frågor om *deskriptiv representation*. Där diskuteras bland annat om hur nykomlingar i riksdagen agerar, om hur väl kvinnliga och manliga ledamöter representerar kvinnliga och manliga väljare och vilket utrymme religionsfrågor och religiositet har i riksdagen. Kapitlen som rör frågor om *substantiell representation* (kapitlen 5-7) undersöker om åsiktsskillnader mellan väljare och valda förändrats över tid i Sverige, vad ledamöterna har för kunskaper om väljarnas åsikter och hur de varaktiga åsiktsskillnaderna mellan väljare och valda i migrationspolitiska frågor egentligen kan förklaras.

Den svenska parlamentarismen påverkas idag starkt av två tydliga trender: dels nya konflikter som växt sig betydelsefulla och som leder till förändrade förutsättningar för partisamarbeten och konkurrens om väljare, dels en parallell utveckling med framgångar för populistiska partier och populistiska idéer. Trenderna har satt spår i de frågebatterier som vi använt oss av i vår enkät till riksdagsledamöterna och i de analyser som presenteras i den här boken. Kapitlen 8-10 ägnas särskilt åt att kartlägga och analysera effekterna av framväxande konflikter om kulturella värderingar och av motsättningar mellan stad och land. I det avslutande kapitlet analyseras graden av affektiv polarisering bland ledamöterna av Sveriges riksdag i en tid som av många kännetecknas av mer eldfångd och känslomässigt anstruken samhällsdebatt.

Utöver att upprätthålla det longitudinella perspektivet fokuserar också varje riksdagsundersökning på något eller några teman som behandlas inom pågående forskningsprojekt kopplade till Valforskningsprogrammet och dess närmiljö. Den här gången har vi ställt särskilda enkätfrågor knutna till framväxten av nya konfliktstrukturer och till hundraårsjubileet av den svenska demokratin.

En konfliktstruktur i förändring

Konfliktstrukturen i det svenska partisystemet har gradvis förändrats under de senaste tre decennierna. Forskningen har under lång tid uppmärksammat att den väletablerade vänster-högerskalan inte längre räcker till för att förstå huvudkonflikterna inom europeisk och svensk politik (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). Under 1980-talet växte sig exempelvis idén om ekologiska samhällen fram som en tydlig indikation på att en ny uppsättning värderingar började ta form på den politiska arenan (Müller-Rommel, 1989). Politiska åsikter var inte längre enbart kopplade till materiella omständigheter. Det fanns åsikter som hade nära koppling till post-materiella faktorer (Inglehart, 1990), och man talade om gamla och nya värden. Ansträngningarna intensifierades för att människor, varor och tjänster lättare skulle kunna korsa nationsgränserna. Ambitionen var att världen skulle bli

mindre uppdelad och mer gränslös, med ökad frihandel och en fungerande gemensam rättsordning. Utvecklingen anammades och uppmuntrades av de flesta etablerade politiker i Europa och Sverige (Cowles, Caporaso & Risse-Kappen, 2001). Men det fanns också motrörelser som inte delade entusiasmen för en mer gränslös värld (Mudde, 2007). En motreaktion var att frågor om identitet och socio-kulturella värderingar kom att växa i betydelse när människor hade att förhålla sig till de pågående förändringarna mot ökad globalisering, internationalisering och mångkultur. Från början av 1990-talet har konflikter om kulturella värderingar vuxit sig allt starkare i många länder i världen. Det skulle dock dröja innan dessa trender blev synliga i Sverige.

Förändrade konfliktstrukturer får direkta och omedelbara konsekvenser för den representativa demokratin. I kölvattnet av samtidiga framgångar för högerpopulistiska partier har förekomsten av ett representationsgap mellan väljare och valda diskuterats. Åsiktskillnaderna mellan samhällseliter och befolkningen berör nämligen främst frågor som har med identitet, kultur och värderingar att göra. Utvecklingen har passat väl in i en svartvit populistisk berättelse om hur ekonomiska, politiska, akademiska och kulturella eliter har förlorat kontakten med verklighetens folk och där den sanna folkviljan inte längre kan kanaliseras. Enkla lösningar på komplexa samhällsproblem såsom invandring, integration och brottsbekämpning har framgångsrikt kunnat torgföras, främst av radikala högerpopulistiska partier.

Ett etablerat sätt inom europeisk statsvetenskap är att beskriva den nya konfliktdimensionen med hjälp av förkortningen GAL-TAN – akronymen står för *Green-Alternative-Libertarian* (GAL) samt *Traditionalist-Authoritarian-Nationalist* (TAN) (Hooghe, Marks & Wilson, 2002). I korthet går den ut på att en grupp medborgare prioriterar värderingar som betonar frihetliga och individualistiska lösningar (GAL), medan en annan grupp istället prioriterar värdet av traditioner och den egna nationen (TAN). Politiskt entreprenörskap från båda ändpunkterna längs konfliktdimensionen har bidragit till att stärka dess betydelse. Även i Sverige har vi kunnat se att GAL-TAN-skalan är ett relevant analytiskt verktyg för att beskriva och förklara hur medborgare tar ställning i samhällsfrågor (Oscarsson & Holmberg, 2016). Studier visar att den nya konfliktdimensionen har vuxit i betydelse och medfört en ökad polarisering bland medborgarna. Frågor som brott och straff, HBTQ-rättigheter, jämställdhet, miljöfrågor och framförallt frågor som rör flyktningmottagning, invandring och integration har polariserat svenska folket på ett sätt som vi tidigare inte har sett (Ohlsson, Oscarsson & Solevid, 2016; Oscarsson m.fl., 2021). Det finns därför ett behov av att komplettera vänster-högerskalan för att bättre förstå vad som händer i svensk politik, i synnerhet valframgångarna för invandrings- och etablissemangskritiska Sverigedemokraterna och den ökande parlamentariska instabiliteten.

Valforskningsprogrammet har under lång tid kunnat följa framväxten av den kulturella värderingsdimensionen bland väljare och folkvalda riksdagsledamöter. I den här boken ställer vi frågan om hur riksdagsledamöterna förhåller sig till de nya konflikterna, och hur väl de representerar väljarna. Fram till nu har de etablerade politiska partierna på kollektiv

nivå i liten utsträckning varit lyhörda inför denna förändring hos medborgarna. Den nya framväxande skiljelinjen hos befolkningen har historiskt inte varit tydligt representerad bland de etablerade partierna (Van der Brug & Van Spanje, 2009). Efter flyktingkrisen hösten 2015 har förändringstrycket ökat ytterligare genom att frågor om invandring och flyktingmottagning klättrat till toppen av de svenska medborgarnas politiska dagordning. Migrationspolitik har aldrig tidigare haft en så framträdande plats i svensk politik. Frågan vi ställer oss är hur väl den svenska representativa demokratin har kunnat hantera att en fråga där vi under lång tid sett att folket och de folkvalda stått åsiktsmässigt långt ifrån varandra nu finns i den politiska debattens epicentrum.

Idealt sett bör en representativ demokrati röra sig mot ett slags jämviktsläge, där de folkvalda åsiktsmässigt representerar sina väljare längs samtidens centrala konfliktdimensioner. Denna tänkta utjämningsprocess närgranskas i flera av bokens kapitel. För detaljer hänvisas till längre fram i boken. Här i detta inledande kapitel har vi valt att sammanfatta huvuddragen av denna förändring över tid genom att illustrera hur väljare (gemener) och ledamöter (versaler) har positionerat sig längs den hemtama fördelningpolitiska vänster-högerdimensionen och längs den kulturella värderingsdimensionen vid två tidpunkter, 2002 och 2018 (se figur 1). Resultaten illustrerar vad som hänt under de senaste två decennierna när det gäller hur väl ledamöterna representerar sina egna väljare när det gäller vänster-högerideologi och inställning till flyktingmottagning, en migrationspolitisk sakfråga som i tidigare forskning konstaterats fungerar bra som en sammanfattning av den variation som finns i åsikter och preferenser längs den kulturella värderingsdimensionen (jfr Oscarsson, 2019).

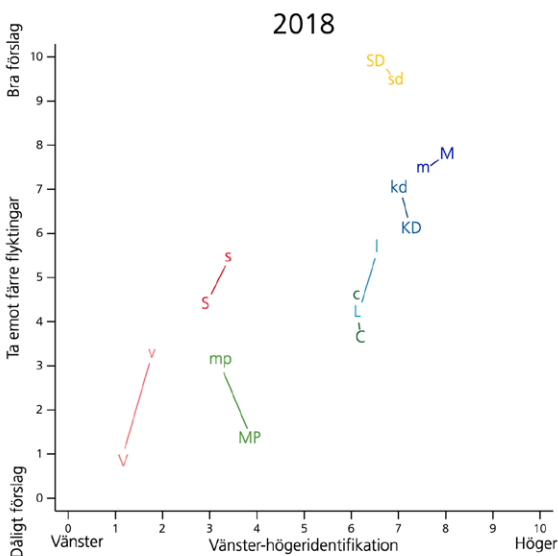
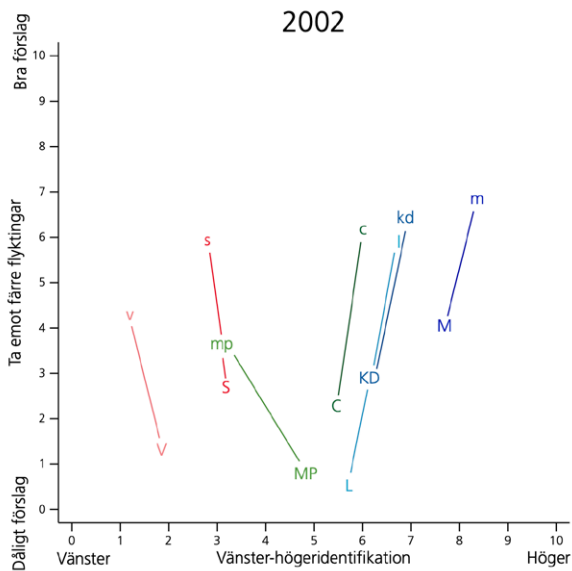
Vid valet 2002 var åsiktsavstånden mellan väljare och valda relativt små när det gäller vänster-högeridentifikation men stora i frågor som rör flyktingmottagning. Det betydande åsiktsgapet i flyktingfrågan representeras i figuren av långa vertikala streck mellan grupper av ledamöter och väljare från olika partier. Åsiktsskillnaderna i flyktingfrågan är väldokumenterade genom de långa serierna av riksdagsundersökningar. Även om frågan om språktest för medborgarskap var en av valrörelsens mest uppmärksammade 2002 hade frågor om flyktingar, invandring och mångkultur fortfarande en relativt undanskymd roll i den politiska debatten. I de mest centrala politiska sakfrågorna rådde alltså en relativt god åsiktsöverensstämmelse, men alltså inte i de ännu så länge perifera kulturella värderingsfrågorna. Under decennierna efter millennieskiftet skulle detta komma att ändras.

Vid valet 2018 ser terrängen annorlunda ut. Sverigedemokraterna har en nått en stark representation i riksdagen. Det finns en tydligare åsiktpolarisering mellan riksdagens partier längs flyktingdimensionen. Kontrasten mot 2002 är tydlig. Det vi ser är ett dramatiskt kortare åsiktsavstånd mellan ledamöter och väljare i frågan om flyktingmottagning, som nu tillhör de allra viktigaste samhällsfrågorna bland svenska väljare. Alla partier utom Vänsterpartiet och Miljöpartiet har tydligt rört sig i riktning mot en mer restriktiv hållning mellan 2002 och 2018. De vertikala strecken i figuren är kortare, vilket visar en ökad åsiktsrepresentativitet mellan väljare och valda. Dessutom är åsiktsavstånden i flyk-

tingfrågan kortare bland partier som står till höger än bland partier som står till vänster. Trots endast två nedslag i tiden sammanfattar figur 1 på ett bra sätt några av bokens huvudresultat. Åsiktsrepresentativiteten i frågor som rör den fördelningspolitiska vänster-högerdimensionen är alltså relativt god, och att åsiktsrepresentativiteten i frågor om flyktingmottagning har förbättrats mellan 2002 och 2018. Totalt sett har alltså Sverigedemokraternas riksdagsinträde och partiets och väljares ompositionering inneburit en förbättrad åsiktsrepresentation om vi ser till just de här dimensionerna. En samlad analys av hur graden av åsiktsrepresentativitet utvecklats för ett stort antal frågor genomförs av Sören Holmberg längre fram i boken. Det är tydligt att perioden före Sverigedemokraternas valframgångar kännetecknades av ett stort representationsgap i värderingskonflikter som etablerade riksdagspartier valde att inte göra till föremål för politisk strid. Med utgångspunkt i denna disharmoni i den substantiella representationen använder Christian Johansson, Anders Kärnä och Jaakko Meriläinen en kartellteori för att söka förklaringar till varför de etablerade partierna inte i större utsträckning anpassade sina ståndpunkter till väljarnas och varför SD kunde nå ett genombrott.

Figur 1 fungerar samtidigt som en illustration av att det idag råder större åsiktspridning i frågor som rör den kulturella värderingsdimensionen till höger än till vänster i det politiska landskapet. Idag är det större ideologiska avstånd på den politiska högerkanten, mellan t ex Centerpartiet och Sverigedemokraterna, än vad det är på den politiska vänsterkanten, mellan t ex Socialdemokraterna och Vänsterpartiet. Detta asymmetriska förhållande studeras särskilt i Jakob Ahlboms kapitel. Konsekvenserna av detta nya asymmetriska tvådimensionella politiska landskap är förändrade samarbetsmönster i riksdagen och svårigheter att bilda regeringar, vilket analyseras närmare av Johannes Lindvall och Jan Teorell. De växande konflikterna har också banat väg för en utveckling mot ökad affektiv polarisering, det vill säga mer av mellanpartianimositet i det svenska systemet. I bokens avslutande kapitel presenterar Hanna Bäck och Andrej Kokkonen en unik analys av graden av affektiv polarisering bland svenska riksdagsledamöter.

Figur 1. Det svenska partisystemet beskrivs idag bäst med hjälp av två konfliktdimensioner, vänster-höger och en kulturell värderingsdimension. Genomsnittliga positioner för riksdagspartiernas väljare (gemener) och ledamöter (versaler) 2002 och 2018 (medeltal).

Källa: Riksdagsundersökningarna 2002 och 2018, SOM-undersökningen 2002 och Valundersökningen 2018.

Kommentar: Partiernas positioner på kartorna bygger på uppgifter om ideologisk självplacering längs en skala från vänster till höger respektive inställning till förslaget att "ta emot färre flyktingar i Sverige". Femgradiga svarsskalor har skalats om mellan 0 och 10. Frågan om flyktingmottagning samvarierar mycket starkt med andra sakfrågor som typiskt brukar användas som indikatorer för kulturella värderingar, såsom inställning till mångkultur, slöjbärande, arbetskraftsinvandring, HBT-rättigheter, globalisering och internationalisering. Huvudresultaten i figuren är robust för valet av indikator och visar en likartad utveckling över tid.

Hundraårsjubileum i en era av populism

Riksdagsundersökningen 2018 sammanföll med 100-årsfirandet av den allmänna rösträttsens införande. Därför ställde vi frågor till riksdagsledamöterna som låter oss bedöma den svenska representativa demokratins hälsotillstånd och utvecklingsmöjligheter. Ett särskilt intresse riktades mot hur ledamöterna själva förhåller sig till det folkliga missnöje som riktas mot dagens politiska elit – ett missnöje och brist på tilltro som över tid både har vuxit och koncentrerats till specifika väljargrupper. Analyser av väljarströmmar och förändringar av institutionsförtroende talar ett tydligt språk: Sverigedemokraterna har under de senaste valen lyckats bygga en koalition av låglitande väljare. Partiets väljare har framgångsrikt rekryterats från alla övriga partier, men främst Socialdemokraterna och Moderaterna. Sverigedemokraternas väljare har ett avsevärt lägre förtroende för eliter och samhällsinstitutioner. Partiet har blivit en lägereld för låglitare.

Forskare har kunnat notera att populismen är tillbaka i Europa. Under de senaste åren har de populistiska partierna varit på frammarsch i nationella val. I genomsnitt har populistiska partier i europeiska länder erhållit drygt 16 procent i de val som hållits i närtid (Mudde & Rovira Kaltwasser, 2017). Populismen lever och frodas kring idéer om ett folk som blir missledda av en isolerad elit, och där elitrepresentation för den sanna folkviljan lyser med sin frånvaro. Det folkliga missnöje kring dagens makthavare som återfinns i delar av befolkningen ska emellertid inte ses som ett fenomen endast sprunget ur folkdjupet. Istället visar forskningen att väljare många gånger anpassar sina åsikter efter de budskap som den politiska eliten för fram (Steenbergen, Edwards & De Vries, 2007). I viljan att gå väljarna till mötes även i frågor som rör förhållandet mellan eliter och väljargrupper smyger sig retoriska figurer från populismen in även i etablerade partiers sätt att kommunicera med väljarna. Vår förståelse av den växande populismen bör därför omfatta studier av hur den politiska eliten förhåller sig till populistiska idéer.

Samhällsdebatten om populism använder begreppet mycket oprecist, ofta som en svepande kritik mot motståndarnas politik, men ibland också synonymt med lyhördhet: "Ett litet stänk populism kan väl inte skada?" Med utgångspunkt i statsvetarnas mer precisa grunddefinition kan populism dock knappast beskrivas som något positivt inslag i en representativ demokrati (se t ex Mudde, 2017). Populismen vilar på att det existerar en grundläggande konflikt och ett antagonistiskt förhållande mellan två distinkta grupper: det

oförstörda folket och den korrupta eliten. Den sanna folkviljans bristande elitrepresentation utgör själva basen för den populistiska berättelsen. Utifrån denna världsbild kan populisterna beskriva sig själv som den enda moraliskt berättigade uttolkaren av folkviljan och som folkets enda möjlighet att bli hörd på riktigt. Etablerade partier är per definition illegitima eftersom de gemensamt står i vägen för folkviljan. Populismen är ideologiskt tunn men därmed också kompatibel med såväl nationalism som socialism. Populistiska partier till höger tenderar att fokusera på invandring medan populistiska partier till vänster tenderar att fokusera på kapitalägande.

Populismens idéer utmanar normativa föreställningar om den grundläggande dynamiken i en representativ demokrati. En av de stora vattendelarna handlar om pluralism. En representativ demokrati är tänkt som en fredlig maktkamp mellan många *olika* elitgrupperingar, där partier och intresseorganisationer representerar den mångfald av grupper och uppfattningar som finns bland väljarna. Det finns inte *en* folkvilja att representera. Det rimmar förstås mycket dåligt med en populistisk världsbild där en monolitisk elit står i opposition mot folket.

Äldre empiriskt grundade beskrivningar av den svenska representativa demokratin har betonat att den huvudsakligen fungerat i linje med en ovanifrånmodell, *representation from above* (Esaïasson & Holmberg, 1996), det vill säga där politiska eliter går före och leder opinionen med ambitionen att förankra sin politik ”ovanifrån”. Frågan är alltså om det finns någon rörelse i riktning mot en ökad representation nedifrån, där svenska partier lägger relativt större vikt vid att försöka anpassa sig till eller följa en tänkt folkvilja. Leder eller följer politikerna väljaropinionen?

Med en dynamisk representationsmodell där politiker normativt förväntas både leda och följa och där slutresultatet är detsamma, nämligen hög grad av åsiktsöverensstämmelse, kan det vara svårt att fastställa om mixen av ledande–följande förändras över tid. Sören Holmbergs analyser i boken visar ett starkare samspel mellan väljare och ledamöter över tid, och han iakttar även en någorlunda tydlig ökning i andelen potentiellt väljarstyrda opinionsförändringar. Det skulle tyda på att vi fått något mer av representation nedifrån och något mindre av representation ovanifrån. De resultaten talar direkt till diskussioner om hur dynamiken i den svenska representativa demokratin förändras, men inte nödvändigtvis till diskussioner om huruvida populismen påverkat synen på representation i demokratin.

Populismens påverkan på den svenska representativa demokratin är en central och viktig forskningsfråga som är större än vad som har kunnat behandlas inom ramen för det här bokprojektet. I riksdagsundersökningen 2018 har vi försökt bidra till den internationella forskningen genom att inte bara studera medborgarnas attityder utan även den politiska elitens förhållningssätt till populismens tankegod. Vid den historiska milstolpe som 100-årsjubileet av den svenska demokratin innebär är det särskilt spännande att kartlägga riksdagsledamöters och medborgares demokratisyn. I brist på bra jämförelser bakåt har vi dock endast möjlighet att göra ett kort nedslag i närtid. Inom ramen för det

länderjämförande projektet *Comparative Study of Electoral Systems* (CSES) inkluderades ett frågebatteri för att mäta väljarnas grundläggande syn på samhällseliter och relationen mellan folket och eliten (Hobolt m fl., 2016). Resultatet blev ett antal indikatorer som tillsammans formar vad man skulle kunna betrakta som ett populism-index. Frågebatteriet designades för att kunna fånga in populistiska föreställningar oavsett om det handlar om vänster- eller högerpopulism. Frågorna ställdes till väljare i valundersökningar i hela världen under perioden 2016-2020. Detta är dock det enda exemplet vi känner till där exakt samma frågebatteri även ställdes till folkvalda parlamentsledamöter.

I tabell 1 nedan har vi sammanställt väljares och politikernas inställning till sju påståenden som på olika sätt relaterar till populistiska föreställningar (Hobolt m.fl., 2016). De frågor som vi använder är ”De flesta politiker bryr sig inte om folket”, ”Det går att lita på de flesta politiker”, ”Politikerna är det största problemet i Sverige”, ”Att ha en stark ledare är bra för Sverige”, ”Folket och inte politikerna borde fatta de viktigaste politiska besluten”, ”De flesta politiker bryr sig bara om de rika och mäktigas intressen” samt ”Fattiga människor borde ha större inflytande.” Påståendefrågor av det här slaget är vanligt förekommande i den internationella litteraturen men har uppenbara nackdelar eftersom de ofta är formulerade cyniskt i överkant och eftersom personer med lägre politiskt självförtroende har en tendens att instämma. Som vanligt är det därför viktigt att fokusera analysen på svarsmönster och samvariationer än på nivåskattningar.

Intressant nog är föreställningar om att politiker inte går att lita på eller inte bryr sig om folket representerade även bland riksdagsledamöter. Bland Vänsterpartiets, Kristdemokraternas och Sverigedemokraternas ledamöter instämmer 17, 11 respektive 42 procent i påståendet att ”de flesta politiker bryr sig inte om folket”, och därmed ansluter sig till en av grundläggande berättelserna i en populistisk världsbild. Tjugosju procent av Sverigedemokraternas ledamöter och åtta procent av Miljöpartiets ledamöter instämmer i påståendet att politiker är det största problemet med Sverige. Vi ser gott om variation mellan olika partier även när det gäller inställning till påståendet om att det bara är rika och mäktigas intressen som politikerna bryr sig om, där två tredjedelar av Vänsterpartiets ledamöter instämmer.

Tabell 1. Andel som instämmer helt eller delvis i olika påståenden om politiker och relationen mellan folket och eliten bland riksdagsledamöter (RD) och väljare (V) 2018 (procent).

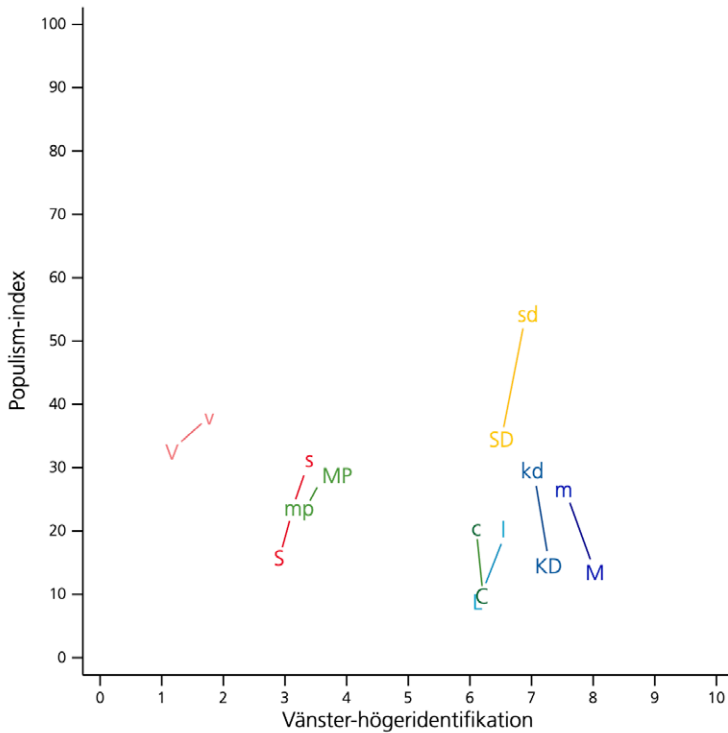
Påstående	V		S		C		L		M		KD		MP		SD		Samtliga	
	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V	RD	V
Politiker bryr sig inte om folket	17	35	4	31	4	19	0	21	2	30	11	33	0	16	42	71	11	35
Det går att lita på politiker	67	44	93	47	83	50	80	52	81	42	89	40	69	52	44	27	77	42
Politikerna är det största problemet med Sverige	0	14	0	13	0	6	0	10	4	16	0	17	8	7	27	47	6	18
Att ha en stark ledare är bra för Sverige	21	26	42	46	29	38	27	33	74	54	56	49	62	23	69	63	51	45
Folket borde fatta de viktigaste besluten	29	42	3	33	4	22	0	24	2	34	0	32	38	22	56	66	16	37
Politiker bryr sig bara om de rika och mäktiga	65	50	5	31	0	10	0	11	0	10	6	18	15	19	8	41	9	26
Fattiga borde ha större inflytande	88	64	51	41	17	21	20	16	4	13	17	19	69	45	6	38	31	33
Indexvärde (0-100)	32	38	16	31	10	20	9	20	13	26	14	29	29	23	34	54	19	32

Källa: Riksdagsundersökningen 2018 och Valundersökningen 2018: CSES-editionen.

Kommentarer: Populismindex är ett additivt index där inställning till de olika påståendena har slagits samman. Indexet har klart bättre skalbarhet bland väljare (Cronbachs $\alpha=.74$) än bland riksdagsledamöter (Cronbachs $\alpha=.56$). Observera att påståendet om att det är bra med en stark ledare inte är fullt jämförbar mellan Riksdagsundersökningen och Valundersökningen eftersom väljarstudien använde en längre formulering "Att ha en stark ledare är bra för Sverige även om ledaren tänjer på reglerna för att få saker genomförda". I väljarstudien användes även påståendet "Det finns åtminstone något parti som alltid försöker tillvarata mina intressen", som föreföll märklig att ställa till riksdagsledamöter.

I figur 2 har vi använt indexvärdena för väljare och riksdagsledamöter från tabell 1 för att illustrera i vilken utsträckning populistiska föreställningar hos partiernas väljare och ledamöter är speglade. Förväntan från tidigare forskning är att populistiska världsbilder främst ska finna fotfäste hos partier och väljare som står långt till vänster eller långt till höger i partisystemet. Därför har vi, precis som i figur 1, valt att positionera grupper av väljare och ledamöter efter deras genomsnittliga självplaceringar längs den klassiska vänster-höger-skalan.

Figur 2. Partiernas väljare (gemener) och ledamöter (versaler) positionerar sig längs ett populismindex, 2018 (indexvärden hämtade från tabell 1).

Källa: Riksdagsundersökningen 2018 och Valundersökningen 2018: CSES-editionen.

Av figuren framgår att det bland riksdagsledamöterna finns två tydliga grupperingar. Hos Sverigedemokraternas (34), Vänsterpartiets (32) och Miljöpartiets ledamöter (29) ser vi snittmässigt högre värden på populismindex. I Sverigedemokraternas fall beror de höga indexpoängen främst på föreställningar om att politiker är problematiska, inte går att lita på och inte bryr sig. För Miljöpartiets och Vänsterpartiets ledamöter är det istället påståenden om rika, mäktiga och fattiga som spelar störst roll. I en andra gruppering återfinns i tur och ordning Socialdemokraternas (16), Moderaternas (13), Kristdemokraternas (14), Centerpartiets (10) och Liberalernas (9) ledamöter, med betydligt lägre indexvärden.

På väljarnivå ser svaren dramatiskt annorlunda ut och följer välkända mönster som alltid brukar framträda när man undersöker uppfattningar om förtroende för samhällseliter och -institutioner (jfr Andersson & Oscarsson, 2020). Väljare som röstade på Sverigedemokraterna 2018 tenderar att i större utsträckning än andra väljare uppvisa

populistiska tendenser än andra väljare. Därefter kommer Vänsterpartiets väljare, följt av Socialdemokraternas, Kristdemokraternas och Moderaternas väljare. Ytterligare lite längre ner på kartan återfinns övriga partiets väljare: Miljöpartiets, Centerpartiets och Liberalernas. Rangordningen längs populismindexet är alltså mycket likartad bland väljare och folkvalda.

Totalt sett är indexvärdena låga för svenska väljare och riksdagsledamöter om man tar hänsyn till att populistiskalan går från 0 till 100. Det är bara en enda väljargrupp som når upp till ett indexvärde högre än 50, inte oväntat handlar det om Sverigedemokraternas väljare.

En representativ demokrati med mer av representation nedifrån och där partierna är mer lyhörda för sina väljare kräver förstås att ledamöternas föreställningar av vad väljarna vill är någotsånär korrekta. En anpasslighet till en imaginär eller medierad folkvilja stärker inte nödvändigtvis den representativa demokratin. Partierna behöver anstränga sig för att göra egna oberoende bedömningar av vad folket vill för att ha möjlighet att följa väljarna. Mikael Persson och Anders Sundell visar i sitt kapitel att riksdagsledamöterna tenderar att överskatta sina kunskaper om vad deras egna väljare anser i politiska sakfrågor. Den upplevda åsiktsöverensstämmelsen är högre än vad den faktiska åsiktsöverensstämmelsen är.

Frågan är om populismen är på väg att etablera sig i det svenska politiska systemet och i vilken utsträckning som den politiska eliten själva är med om att driva på denna utveckling genom att anpassa stil och retorik till grundberättelsen att samhällseliter – myndigheter, regering, partier, medier, forskare – står i opposition till folket. Till skillnad från representation av intressen, värderingar och åsikter handlar det i så fall om att anpassa sig till specifika sätt att beskriva verkligheten. Är detta i så fall verklighetsuppfattningar som bör tillmötesgå eller förstärkas? Kortsiktigt kan det leda till väljarvinster för enskilda partier. Men vad blir de långsiktiga konsekvenserna av att partier försöker väva in föreställningar om ”de där uppe och vi här nere” i sina egna politiska budskap?

Riksdagsundersökningen 2018

Riksdagsundersökningen 2018 har blivit verklighet tack vare ett särskilt stöd från Riksbankens jubileumsfond (In2007-0868:1-IK). Docent Patrik Öhberg har varit huvudansvarig för genomförandet. Liksom de tidigare studierna genomfördes studien som en postenkät till nyvalda och återvalda ledamöter av Sveriges riksdag, med möjligheter att besvara enkäten via webben. Enkäten var på 20 sidor och rymde inte mindre än 49 frågor. Fältarbete, kodning och dokumentationsarbete genomfördes i samarbete mellan Valforskningsprogrammet och SOM-institutet vid Göteborgs universitet, med Jakob Ahlbom som huvudansvarig.

Till skillnad från tidigare studier fick riksdagsundersökningens fältarbete senareläggas till följd av den rekordlånga regeringsbildningsprocessen. Först i januari 2019 hade Sverige en ny regering. Partiernas förberedelser inför Europaparlamentsvalet 2019 innebar därefter ett ytterligare avbrott från den parlamentariska vardagen. Kort sagt var det ingen

bra period att genomföra en enkätundersökning med riksdagsledamöter. Fältperioden blev därför osedvanligt lång och inströmningen av svar var trögare än tidigare. Förnyade insatser med kontakter med ledamöterna fick göras under hösten-vintern 2019-2020 i syfte att öka svarsfrekvensen i studien.

Andelen svarande har alltid varit världsunikt högt i de svenska riksdagsundersökningarna. Under perioden 1969-2006 var svarsfrekvenserna mellan 90 och 97 procent. Därefter har svarsfrekvenserna varit något lägre, med 89 procent 2010 och 88 procent 2014. I riksdagsundersökningen 2018 deltog 79,4 procent av ledamöterna i undersökningen. Internationellt sett är den nivån fortfarande närmast ofattbart bra – motsvarande undersökningar av västeuropeiska parlamentariker når oftast svarsfrekvenser runt 25–40 procent (Vis & Stolwijk, 2021). Men i ljuset av den femtioåriga tidsserien handlar det om en tydlig nedgång. Det parlamentariska stöket och den utdragna fältperioden är faktorer som påverkat svarsfrekvenserna negativt. Lyckligtvis finns det inte dramatiska skillnader i svarsfrekvens mellan olika partiers ledamöter. Variationen i svarsfrekvens mellan de mest och minst flitiga partirepresentationerna är 13 procentenheter. Vi känner oss därför trygga i att riksdagsundersökningen 2018 har en god jämförbarhet med tidigare undersökningar.

All dokumentation och frågeformulär från de 11 riksdagsundersökningar som genomförts historiskt finns tillgängliga på Valforskningsprogrammets hemsida, www.gu.se/valforskningsprogrammet.

Hur mår den svenska representativa partidemokratin?

Det reses ibland farhågor om att vår hundraåriga demokrati skulle vara hotad, att vi rör oss närmare en tillitskollaps och att en hög samhällspolarisering snart kortsluter det demokratiska samtalet. Men svenska medborgare har inte vänt det demokratiska systemet ryggen. Valdeltagandet 2018 var närmare 90 procent (87,2) vilket placerar Sverige i den absoluta världstoppen bland etablerade demokratier. Valdeltagandet har dessutom varit stigande de senaste 20 åren. Likaså är svenskarna nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige och förtroendet för politiker ligger på stabila nivåer. Därutöver glittrar det nordiska guldlet – människors tillit till varandra – fortfarande (Holmberg & Rothstein, 2021) och nivån på det viktiga institutionsförtroendet visar få tecken på förödelse.

Resultaten från riksdagsundersökningen 2018 erbjuder inte heller någon näringsrik föda för olyckskorpar. De utmaningar som den svenska demokratin står inför är som vanligt stora, men inte övermäktiga. Den substantiella representationen – åsiktsöverensstämmelsen mellan väljare och valda – har inte blivit sämre utan snarare förbättrats något i viktiga sakfrågor. Partierna hyser alltså ett högt förtroende hos ledamöterna och trots de senaste årens prövningar, med allianser som kommit och gått, har partisammanhållningen varit fortsatt hög. När statsvetare studerar hur väl ett växande antal partier lyckas anpassa sig efter nya konfliktmönster är betyget gott. Förutsättningarna för den parlamentariska demokratin är under förändring, men fortsatt gynnsamma (Lindvall et al. 2017).

Det betyder givetvis inte att vi lever i den bästa av världar. Det är omsorgen om den svenska representativa partidemokratin som föranleder oss att systematiskt och rigoröst studera den med de teorier, modeller och undersökningsmetoder som står till vårt förfogande. Sverige har ett antal utmaningar att hantera. Problem har ofta bäst förutsättningar att lösas om de belyses från en rad olika perspektiv. Att debattens vågor går höga är i sig inte något problem. Däremot kan det bli svårare att nå kompromisser när sakfrågor laddas med starka moraliska ställningstaganden. Moral och politik hör visserligen ihop, men gott samarbetsklimat, förhandlingar och kompromisser är svåra att kombinera med starka fördömanden och moraliska ställningstaganden (Ryan, 2017). Politiker får helt enkelt besvärligare att nå varandra om sakpolitiska motsättningar övergår till en kamp som beskrivs som att ont står emot gott. Polariseringen i sakpolitiska frågor är hög i Sverige, allt högre i nya konfliktfrågor som rör kulturella värderingar, och det finns även tecken på att känslomässiga polariseringen har ökat i Sverige (Oscarsson m.fl., 2021). En välfungerande demokrati behöver politiker som kan motivera medborgarna att engagera sig. Men det finns också ett ansvar hos dem som sätter känslorna i svang att också behärska konsten att kyla av sina anhängare när det är dags att kompromissa och acceptera överenskommelser. Fram till idag finns det ganska lite forskning om hur man kan depolarisera ett polariserat samhälle. Det finns därför all anledning att mana opinionsbildare att ta det varligt med den affektiva polariseringen.

Referenser

- Andersson, U. & Oscarsson, H. (2020) (Parti-)politiserat institutionsförtroende i Andersson, U. Carlander, A. & Öhberg, P. (red) *Regntunga skyar*. Göteborgs universitet: SOM-institutet
- Brothén, M. & Holmberg, S. (red.). (2010). *Folkets representanter – en bok om riksdagsledamöter och politisk representation i Sverige*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Cowles, M. G., Caporaso, J. A. & Risse-Kappen, T. (red.). (2001). *Transforming Europe: Europeanization and domestic change*. Cornell University Press.
- Esaiasson, P. & Holmberg, S. (1996). *Representation from Above. Members of Parliament and Representative Democracy in Sweden*. Aldershot & Brookfield, Vt.: Dartmouth.
- Hobolt, S., Anduiza, E., Carkoglu, A., Lutz, G. & Sauger, N. (2016). *CSES Module 5: Democracy Divided? People Politicians and the Politics of Populism*. CSES Planning Committee Module 5 Final Report. Downloaded from www.cses.org.
- Holmberg, S. (1974). *Riksdagen representerar svenska folket. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, S. & Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda: en bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonnier.
- Holmberg, S. & Rothstein, B. (2021). ”Framgång föder förtroende – förtroende föder framgång” i Andersson, U., Carlander, A., Grusell, M. & Öhberg, P. (red.) *Ingen anledning till oro (?)* Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Hooghe, L., Marks, G., & Wilson, C. J. (2002). Does left/right structure party positions on European integration? *Comparative Political Studies*, 35(8), 965-989.
- Inglehart, R. (1990). *Cultural shift in advanced industrial society*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Karlsson, D., & Gilljam, M. (red.) (2014). *Svenska politiker*. Stockholm: Santérus.
- Karlsson, D (red) (2018). *Folkets främsta företrädare*. Göteborgs universitet.
- Lindvall, J., Bäck, H., Dahlström, C., Naurin, E., & Teorell, J. (2017). *Samverkan och strid i den parlamentariska demokratin*. SNS Demokratirapport 2017. Stockholm: SNS Förlag.
- Müller-Rommel, F. (Ed.). (1989). *New politics in Western Europe: The rise and success of Green Parties and alternative lists*. Boulder, CO: Westview
- Mudde, C. (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Mudde, C. & Rovira Kaltwasser, C. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press
- Ohlsson, J, Oscarsson, H. & Solevid, M. (red.). (2016) *Ekvilibrum*. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, H. (2019). *Partierna: Det nya landskapet*. Stockholm, Riksbankens Jubileumsfond.
- Oscarsson, H., Bergman, T., Bergström, A. & Hellström, J. (2021). *Demokratirådets rapport 2021: Polarisering i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.
- Oscarsson, H. & Holmberg, S. (2016). *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer
- Ryan, T. J. (2017). No compromise: Political consequences of moralized attitudes. *American Journal of Political Science*, 61(2), 409-423.
- Steenbergen, M., Edwards, E., & De Vries, C. (2007). Who's cueing whom? Mass-elite linkages and the future of European integration. *European Union Politics*, 8(1), 13-35.
- Van der Brug, W., & Van Spanje, J. (2009). Immigration, Europe and the 'new' cultural dimension. *European Journal of Political Research*, 48(3), 309-334.
- Vis, B., Stolwijk, S. (2021). Conducting quantitative studies with the participation of political elites: best practices for designing the study and soliciting the participation of political elites. *Qual Quant*, 1317–1281 ,55